

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965.1

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-19-161-164

Лаврів Віталій Павлович,
аспірант юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету
lavrivvp@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-5682-8344

ПРОБЛЕМИ АДВОКАТУРИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

У статті аналізуються основні проблеми, з якими стикається адвокатура України в умовах воєнного стану, зокрема порушення прав мобілізованих громадян, обмеження доступу до правової допомоги та правозахисної діяльності. Досліджуються нормативно-правові, організаційні та етичні виклики у сфері адвокатської діяльності під час мобілізації, а також ефективність механізмів захисту прав адвокатів і їхніх клієнтів. Особлива увага приділяється ролі територіальних центрів набору та соціальної підтримки, які були причетні до випадків зловживань та порушень належного процесу в процедурах мобілізації. У статті розглядається, як такі практики обмежують права громадян на юридичне представництво та створюють додаткові перешкоди для роботи адвокатів. Крім того, оцінюються більш широкі наслідки воєнного стану для юридичної практики, включаючи підрив процесуальних гарантій, проблеми із збереженням адвокатської таємниці та загальне ослаблення правових інститутів у кризові періоди. У статті пропонуються шляхи вдосконалення правового регулювання адвокатської діяльності в умовах збройного конфлікту та механізми реагування на порушення прав людини під час мобілізації. У процесі дослідження використано порівняльно-правовий, системний та аналітичний методи, що дозволили виявити ключові проблеми функціонування адвокатури в період воєнного стану та окреслити напрями їх подолання. Також застосовано емпіричний підхід для аналізу практичних кейсів і правозастосовної діяльності адвокатів у сучасних умовах.

Ключові слова: адвокатура, мобілізація, правова допомога, воєнний стан, правозахисна діяльність, права людини, територіальні центри комплектування.

Lavriv V. PROBLEMS OF THE LEGAL PROFESSION DURING WARTIME

This article explores the critical challenges confronting the Ukrainian legal profession during wartime, focusing on the impact of martial law on the rights of both lawyers and their clients. The study highlights key issues such as violations of the rights of mobilized citizens, restrictions on access to legal assistance, and constraints on human rights advocacy. It delves into the legal, organizational, and ethical dilemmas faced by legal practitioners amid mobilization, analyzing the effectiveness of existing protective mechanisms for both lawyers and their clients.

Special attention is given to the role of territorial recruitment and social support centers, which have been implicated in cases of abuse and violations of due process in mobilization procedures. The article examines how these practices hinder citizens' rights to legal representation and create additional obstacles to the work of defense attorneys. Furthermore, it evaluates the broader implications of martial law on legal practice, including the erosion of procedural safeguards, challenges in maintaining attorney-client privilege, and the overall weakening of legal institutions in times of crisis.

In response to these challenges, the article proposes reforms aimed at strengthening the legal framework governing advocacy during armed conflicts. It suggests legislative amendments to ensure uninterrupted access to legal assistance for all citizens, enhanced oversight mechanisms to prevent abuses by recruitment centers, and the reinforcement of institutional guarantees for lawyers operating under wartime conditions. Additionally, the study emphasizes the necessity of developing international cooperation and engaging human rights organizations to monitor and address violations of legal practitioners' rights. By shedding light on these pressing concerns, the article aims to contribute to the ongoing discourse on safeguarding the legal profession in Ukraine during martial law and ensuring the protection of fundamental human rights even in times of national emergency.

The research applies comparative-legal, systemic, and analytical methods, which made it possible to identify the key problems of advocacy functioning during martial law and to outline directions for their resolution. An empirical approach is also used to analyze practical cases and law enforcement activities of lawyers in modern conditions.

Keywords: advocacy, mobilization, legal assistance, martial law, human rights advocacy, human rights, territorial recruitment centers.

Постановка проблеми. У зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України введено воєнний стан та з метою захисту суверенітету України Указом Президента України від 24.02.2022 № 65/2022 «Про загальну мобілізацію», оголошено загальну мобілізацію строком 90 днів, строк якої неодноразово продовжувався.

Велику кількість населення України було мобілізовано до лав Збройних сил України, значна частина яких була добровільно призвана на військову службу. Разом з тим воєнний стан триває і досі та військові дії окупанта суттєво відображаються на правовідносинах в українському суспільстві.

Так, з однієї сторони, громадяни хочуть бачити кардинальні зміни в збройних силах в тому числі і щодо поваги до прав та свобод мобілізованих та рекрутів, а, з іншої, дотримання прав та свобод громадян щодо справедливої мобілізації до ЗСУ та відповідно чіткого дотримання процедур пов'язаних із призивом на військову службу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика функціонування адвокатури в умовах воєнного часу є актуальним напрямом наукових досліджень, зважаючи на виклики, з якими стикаються правозахисники під час збройних конфліктів. Аналіз останніх публікацій свідчить про зростаючий інтерес науковців та практикуючих юристів до питань правового статусу адвоката, захисту прав людини, адаптації правозахисної діяльності до умов воєнного стану, а також міжнародно-правових стандартів у сфері адвокатури.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі розглядаються проблеми доступу до правової допомоги в кризових умовах, особливості здійснення адвокатської діяльності в зоні бойових дій, етичні та правові виклики, що постають перед адвокатами. Зокрема, окремі дослідження присвячені питанням дотримання гарантій адвокатської діяльності в умовах воєнного стану, зокрема забезпечення незалежності адвокатів, їхнього правового захисту та механізмів реагування на загрози, які виникають під час виконання професійних обов'язків.

Дослідження міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та Міжнародна асоціація адвокатів, вказують на необхідність адаптації законодавства до реалій воєнного часу, а також на важливість міжнародної підтримки правозахисних інституцій. Крім того, у наукових працях аналізується досвід інших країн, які зіткнулися з подібними викликами, що дозволяє окреслити перспективні шляхи вдосконалення функціонування адвокатури в Україні.

Метою статті є аналіз основних проблем, з якими стикається адвокатура України в умовах воєнного стану, та обґрунтування шляхів їх подолання. Зокрема, дослідження спрямоване на виявлення нормативно-правових, організаційних та етичних викликів у діяльності адвокатів, оцінку ефективності механізмів захисту прав адвокатів та їхніх клієнтів, а також формування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання адвокатської діяльності в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактично органом, який здійснює мобілізацію відповідно до Постанови КМУ №154 від 23 лютого 2022 року визначено територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, що є одночасно органами військового управління, які забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Безпосереднє керівництво територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки і контроль за їх діяльністю здійснюють відповідні оперативні командування, а загальне - Командування Сухопутних військ Збройних Сил, яке узгоджує основні питання діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з відповідними структурними підрозділами Генерального штабу Збройних Сил та Міноборони.

Із внесенням змін у Законі України № 3633-IX від 11 квітня 2024 року, військовозобов'язані громадяни України повинні були оновити свої персональні дані протягом 60 днів починаючи з 18 травня 2024 року [1].

Разом з тим, громадян України, в основному чоловіків у віці 25-60 років змушують ставати на військовий облік та примусово відправляють у військові навчальні центри для подальшого скерування на службу у військові частини.

Для цього працівники ТЦК та СП нерідко зловживають своїми правами та силою затримують громадян, не маючи для цього повноважень і примусово відвозять їх в територіальні центри, утримують без засобів зв'язку та документів, для подальшого зломлення волі затриманого з метою його примушування до служби в Збройних силах України.

Нерідко громадян утримують силоміць, що фактично є позбавленням волі без рішення суду, при цьому забороняють повідомляти про такі випадки адвокатам та в правоохоронні органи, зсилаючись нібито на режимність об'єктів чи інші усні вказівки неіснуючих командирів чи установ.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності є священним обов'язком кожного, але таке свавільне зі сторони ТЦК та СП поводження до прав чоловіків та громадян України не створює у суспільстві позитивних вражень до діючої влади та її органів, а навпаки підриває авторитет правової держави та її інститутів.

Згідно ст. 131-2 Конституції України ключову роль у здійсненні захисту прав громадян, фізичних та юридичних осіб у правовій системі України відіграє інститут адвокатури, який забезпечений здійснювати захист, представництво та надання професійної правничої допомоги [2].

Адвокати здійснюють важливу роль у системі правовідносин суспільства та держави, забезпечуючи законність, дотримання верховенства права, охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Власне кожен має право на правовий захист своїх прав і свобод не залежно від стану країни та процесів що відбуваються у ній, проте деякі держоргани забувають на свої обов'язки дотримання громадянських прав.

Так, зі слів Луцької адвокатки Юлії Вінцюк, «у своїй практиці їй неодноразово доводилося працювати із військовозобов'язаними, але спілкуватися із підзахисними доводиться у телефонному режимі, бо на територію ТЦК та СП їй не допускають».

На спростування своїх протиправних дій Служба зв'язків із громадськістю Волинського ТЦК та СП розмістила допис про те, що адвокати не повинні втручатися у процес мобілізації» [3].

На нього зреагував уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець, який зазначив, що його представництво у Волинській області прокоментувало дану ситуацію, нагадавши, що згідно зі статтею 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Ніхто в Україні не може бути позбавлений такого права, навіть в умовах воєнного стану. також було скеровано відповідний лист до Волинського обласного ТЦК та СП з метою роз'яснення та недопущення порушень прав громадян. Також на цю ситуацію звернув увагу заступник голови Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ Ігор Колесников, який вказав, що позиція Волинського ТЦК стосовно адвокатів не витримує жодної критики, а також може містити ознаки злочину, передбаченого статтею 397 ККУ – втручання в діяльність захисника чи представника особи [4].

В частині другій ст. 19 Конституції України вказано, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, відтак недопущення захисника - адвоката до затриманої особи, в тому числі і яка перебуває в центрі комплектування є фактично вчиненням злочинних дій.

Проте правоохоронні органи неохоче реагують на такого роду злочини та стараються затягувати розгляд таких кримінальних проваджень чи взагалі закривати їх за найменших підстав.

Статтею 59 Конституції України передбачено, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Згідно ст. 268 КУпАП особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право, серед іншого, при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Фактично затримання осіб які не оновили свої облікові дані в ТЦК та СП регулюється адміністративним законодавством, водночас згідно ст. 262 КУпАП при порушенні призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку адміністративне затримання провадиться органами внутрішніх справ (Національною поліцією).

Згідно ч.1 ст. 263 КУпАП адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш, як три години.

Проте, працівники ТЦК та СП затримують громадян та безпідставно утримують їх з порушенням норм адміністративного права, порушують інші громадянські права, завдають тілесних ушкоджень, чим скоюють дії, що підпадають під кримінальну відповідальність. Разом з тим, правова освіта адміністративнозатриманих осіб не є на високому рівні та вони потребують правничої допомоги фахівців, яких в свою чергу намагаються недопустити працівники територіальних центрів комплектування.

Нерідко керівники ТЦК та СП відмовляють громадянам у наданні відстрочки від призову за мобілізацією за наявних для цього відповідних документів та правових підстав, хоча в подальшому такі дії визнаються судами протиправними [5].

Висновки. Зловживання своїми обов'язками зі сторони працівників ТЦК та СП зумовлене безкарністю таких дій та відсутністю контролю зі сторони правоохоронних органів та суспільства.

Відповідно до статті 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Відповідно до положень частини 2 статті 172-14 КУпАП адміністративна відповідальність передбачена за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, тобто умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих цій особі прав чи повноважень, вчинене в умовах особливого періоду.

Оскільки порушення прав громадян полягають у недопущенні адвокатів до затриманих військовозобов'язаних осіб, то такі дії негайно потрібно усувати, що можливо шляхом внесення змін до частини 2 статті 172-14 КУпАП виклавши її в наступній редакції: «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, тобто умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих цій особі прав чи повноважень, в тому числі недопущення адвоката (захисника) до військовозобов'язаного, мобілізованого чи військовослужбовця - тягне за собою накладення штрафу від тисячі до п'яти тисяч

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю».

Вважаємо, що внесення змін до ст. 172-13, ст.172-14, ст. 172-15, ст. 172-16 Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині кратного збільшення розмірів штрафів та позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також доповнення ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення частиною дев'ятою, яка б передбачала, що адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ст. 172-13, ст.172-14, ст. 172-15, ст. 172-16 цього Кодексу, може бути накладено протягом трьох років з дня його вчинення, дозволить покращити становище адвокатів та ефективність надання правничої допомоги громадянам в сфері військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації [6].

Отже, вищевикладене приводить до висновку, що невідкладні усунення порушень прав громадян в адміністративному судочинстві в період воєнного стану, які пов'язані із порушенням їх права на захист та права на отримання професійної правничої допомоги, дозволить адвокатам ефективніше надавати правничу допомогу та сприятиме удосконаленню суспільних правовідносин в період воєнного стану в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 30. 06. 2023 р. № 3543 - XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
3. Недопуск адвокатів у ТЦК на Волині: коментарі юристів і реакція уповноваженого ВР з прав людини [Barring the admission of lawyers to the TCC in Volyn: comments by lawyers and the reaction of the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada]. URL: <https://suspilne.media/lutsk/819009-nedopusk-advokativ-u-tck-na-volini-komentari-uristiv-i-reakcia-upovnovazhenogo-vr-z-prav-ludini/>
4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Суд наклав штраф 17 тисяч грн на начальника ТЦК, який видав наказ про призов заброньованого працівника [The court imposed a fine of UAH 17,000 on the head of the TCC, who issued an order to call up the booked employee]. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/298270-sud-nalozhil-shtraf-17-tysyach-grn-na-nachalnika-ttsk-izdavshogo-prikaz-o-prizyve-zabronirovannogo-rabotnika>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

REFERENCES:

1. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: ofits. tekst.* Kyiv : KM, 2013. 96 s. [in Ukrainian]
2. *Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu: Zakon Ukrainy vid 30. 06. 2023 r. № 3543 – XII [On mobilization training and mobilization: Law of Ukraine dated June 30, 2023 No. 3543 - XII].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> [in Ukrainian]
3. *Nedopusk advokativ u TTsK na Volyni: komentari yurystiv i reaktsiia upovnovazhenoho VR z prav liudyny [Barring the admission of lawyers to the TCC in Volyn: comments by lawyers and the reaction of the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada].* Retrieved from <https://suspilne.media/lutsk/819009-nedopusk-advokativ-u-tck-na-volini-komentari-uristiv-i-reakcia-upovnovazhenogo-vr-z-prav-ludini/> [in Ukrainian]
4. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian]
5. *Sud naklav shtraf 17 tysiach hrn na nachalnyka TTsK, yakyi vydav nakaz pro pryzov zabronovanoho pratsivnyka [The court imposed a fine of UAH 17,000 on the head of the TCC, who issued an order to call up the booked employee].* Retrieved from <https://sud.ua/uk/news/publication/298270-sud-nalozhil-shtraf-17-tysyach-grn-na-nachalnika-ttsk-izdavshogo-prikaz-o-prizyve-zabronirovannogo-rabotnika> [in Ukrainian]
6. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 4.11.2025